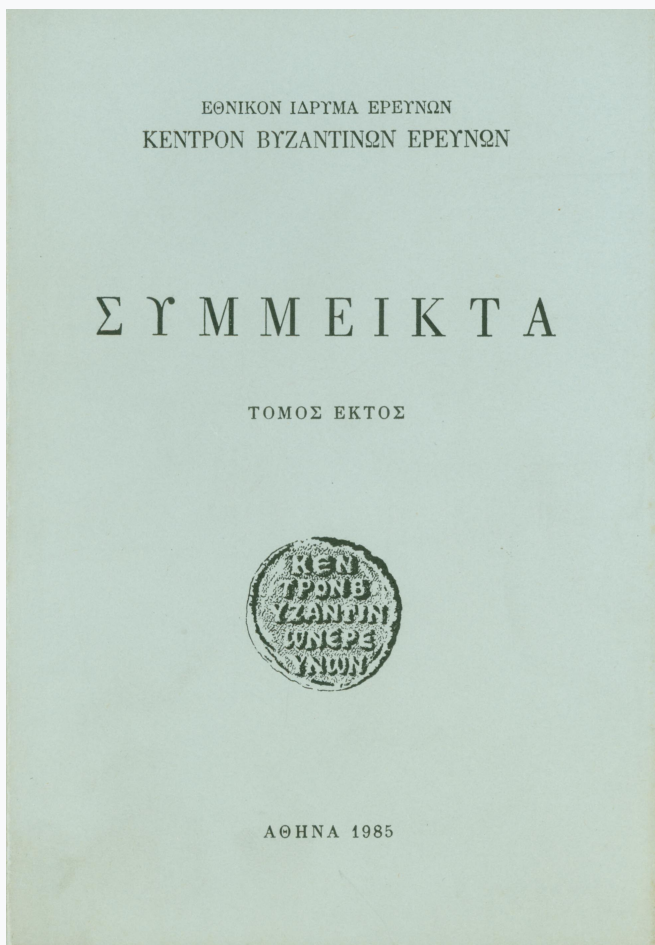

Byzantina Symmeikta

Vol 6 (1985)

SYMMEIKTA 6

Συμβολή στη χρονολόγηση του Γεωργίου Μοναχού

Αθανάσιος ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΣ

doi: [10.12681/byzsym.702](https://doi.org/10.12681/byzsym.702)

Copyright © 2014, Αθανάσιος ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΣ

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΣ Α. (1985). Συμβολή στη χρονολόγηση του Γεωργίου Μοναχού. *Byzantina Symmeikta*, 6, 223–231. <https://doi.org/10.12681/byzsym.702>

ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗ ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ ΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ

Ἡ χρονολόγηση τοῦ ἱστορικοῦ ἔργου τοῦ Γεωργίου Μοναχοῦ δὲν ἔχει γίνει ἀκόμη ἀντικείμενο διεξοδικῆς μελέτης. Ἐξάλλου, ἡ ἔλλειψη ὁποιασδήποτε πληροφορίας ἀπὸ τὸν συγγραφέα τοῦ χρονικοῦ γιὰ τὴν προσωπικὴ του ζωὴ δὲν ἐπιτρέπει συσχετισμούς μετ' ἄλλα πρόσωπα ἢ γεγονότα, ἐκτός, βέβαια, ἀπὸ ὅσα ἐλάχιστα περιλαμβάνει ὁ ἴδιος στὴν ἀφήγησή του. Στὸν πρόλογο τοῦ ἔργου του ὁ Γεώργιος δηλώνει ρητὰ ὅτι προτίθεται νὰ καλύψει τὸ χρονικὸ διάστημα ἀπὸ τὸν Ἀδὰμ ἕως «... τοῦ τελευταίου Μιχαὴλ υἱοῦ Θεοφίλου, ὅστις μειράκιον βασιλεύσας τὴν ὀρθόδοξον αὖ πάλιν διὰ συνόδου θείας ἀνεκήρυξε καὶ κατώρθωσε πίστιν»¹. Ἀλλωστε καὶ τὰ περισσότερα χειρόγραφα τοῦ χρονικοῦ φθάνουν ἕως τὴν ἀποκατάσταση τῶν εἰκόνων ἀπὸ τὸν Μιχαὴλ καὶ τὴν Θεοδώρα καὶ τὴ λήξη τῆς Εἰκονομαχίας (843), ἐνῶ οἱ πολυάριθμοι «συνέχειες» ποὺ ἔχουν προστεθεῖ στὸν κορμὸ τοῦ ἔργου δὲν ἔχουν καμιά σχέση μετ' ὃν Γεώργιο ἀλλὰ ἀνήκουν στὸ χρονολογικὸ «κύκλω» τοῦ Συμεῶν Λογοθέτη².

Σύμφωνα μετ' τὴν ἀπόψη τοῦ Hirsch ὁ Γεώργιος συνέθεσε τὸ χρονικὸ του μεταξὺ 866 - 867 καὶ ὁπωσδήποτε πρὶν ἀπὸ τὴ δολοφονία τοῦ Μιχαὴλ ἀπὸ τὸν Βασίλειο Α'³. Ἡ ἐκδοχὴ αὐτὴ, τὴν ὁποία προσυπέγραψε ὁ Krumbacher⁴, παραμένει ὡς σήμερον ἰσχυρὴ⁵. Ὡστόσο ὁ Bury δὲν παρέλειψε, ἀρκετὰ ἔνωρις, νὰ ἐκφράσει τὸν σκεπτικισμό του γιὰ τὴ χρονολόγηση αὐτὴ⁶, ἐνῶ ἀργότερα ὁ

1. Γεώργιος Μοναχὸς I, 4, 21 - 23 (de Boor).

2. Βλ. σχετικὰ H. H u n g e r, *Die hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner*, τ. 1, Μόναχο 1978, σελ. 349 - 351.

3. F. H i r s c h, *Byzantinische Studien*, Λιψία 1876, σελ. 6 καὶ σημ. 2.

4. K. K r u m b a c h e r, *Geschichte der byzantinischen Litteratur*, Μόναχο² 1897, σελ. 352.

5. Βλ. A. P. K a z h d a n, *Khronika Simeona Logofeta*, Viz. Vrem. 15 (1959), σελ. 126.— H u n g e r, *Prof. Literatur*, I, σελ. 347.— Ὁ Moravcsik (*Byzantinoturcica*, τ. I, Βερολίνο² 1958, σελ. 277) ὑποστήριξε ὅτι ὁ Γεώργιος ἔγραψε τὸ χρονικὸ του κατὰ τὴ διάρκεια τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαὴλ Γ' καὶ ὀλοκλήρωσε τὴ συγγραφή του μετὰ τὸν θάνατο τοῦ αὐτοκράτορα. Ἡ ἀπόψη αὐτὴ βρῖσκει σύμφωνο καὶ τὸν P. L e m e r l e, *Le premier humanisme byzantin*, Παρίσι 1971, σελ. 89. Ἀντίθετα οἱ J. K a r a y a n - n o p u l o s - G. W e i s s, *Quellenkunde zur Geschichte von Byzanz (324 - 1453)*, Wiesbaden 1982, σελ. 342 ἀρ. 208 διατείνονται ὅτι ὁ Γεώργιος πέθανε πρὶν ἀπὸ τὸ 867.

6. J. B. B u r y, *A History of the Eastern Roman Empire, from the Fall of Irene to the Accession of Basil I (A. D. 802 - 867)*, Λονδίνο 1912, σελ. 453 - 454.

Grégoire¹ αλλά και ο Lemerle² διατύπωσαν ανάλογες άμφιβολίες που άπέρρεαν άπό τη μελέτη των σχετικων με τους Παυλικιανους κειμενων. Τελευταία, μετά τη δημοσίευση της νέας συνολικής έκδοσης των κειμενων αυτων³ καθως και του Βίου της αυτοκρατειρας Θεοδώρας (BHG 1731)⁴, ο οποιος, πιθανότατα, χρησιμοποιήθηκε άπό τον Γεώργιο κατά τη σύνταξη του έργου του, ή αναψηλάφηση της «παραδοσιακής» χρονολόγησης της χρονογραφίας του Γεωργίου παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, εφόσον τα τυχόν νέα συμπεράσματα θα τοποθετήσουν όρθότερα τη συγγραφή του χρονικού στα πλαίσια της ιστοριογραφίας του Θ' αιώνα.

Η χειρόγραφη παράδοση του Γεωργίου Μοναχου συνδέεται άμεσα με το χρόνο σύνθεσης του έργου. Όπως είναι γνωστό, ο de Boor στήριξε την έκδοση της χρονογραφίας του Γεωργίου στα χειρόγραφα Coislinianus gr. 310 (A) — κατά κύριο λόγο — και Coislinianus gr. 134 (C)⁵, ενώ άπό τους υπόλοιπους κώδικες άπομόνωσε τον Coislinianum gr. 305 (P), τον οποιο εκτίμησε ως «. . . codicem omnium vetustissimum. . . saeculi X vel XI ineuntis. . .»⁶. Ίδιαίτερα ενδιαφέρουσα είναι ή άποψη του ίδιου εκδότη, ότι ο Γεώργιος έγραψε το χρονικό του δύο φορές: ή πρώτη γραφή ήταν άτελής και «θεολογικότερη», ενώ ή δεύτερη ήταν πληρέστερη ιστορικά, καθως εντάχθηκαν στην κυρίως αφήγηση και οι παρασελίδες σημειώσεις του χρονογράφου. Μοναδικός εκπρόσωπος της πρώτης σύνταξης, πάντοτε σύμφωνα με την υπόθεση του de Boor, είναι ο P, ενώ ή δεύτερη παραδίδεται άπό όλα τα υπόλοιπα χειρόγραφα του έργου⁷.

Τόσο ο Praechter, στη βιβλιοκρισία του της έκδοσης του Γεωργίου άπό

1. H. Grégoire, *Sur l'histoire des Pauliciens*, Académie Royale de Belgique, Bulletins de la Classe des Lettres 22 (1936), σελ. 224 - 226.

2. P. Lemerle, *Thomas le Slave*, TM 1 (1965), σελ. 259 και σημ. 13.

3. Ch. Astruc, W. Conus-Wolska, J. Gouillard, P. Lemerle, D. Papachryssanthou, J. Paramelle, *Les sources grecques pour l'histoire des Pauliciens d'Asie Mineure*, TM 4 (1970), σελ. 1 - 227 και P. Lemerle, *L'histoire des Pauliciens d'Asie Mineure d'après les sources grecques*, TM 5 (1973), σελ. 1 - 144.

4. Α. Μαρκόπουλου, *Βίος της αυτοκρατειρας Θεοδώρας (BHG 1731)*, Σύμμεικτα 5 (1983), σελ. 249 - 285.

5. C. de Boor, *Georgii Monachi Chronicon*, I, Λιψία 1904 (ανάτύπωση με διορθώσεις άπό τον P. Wirth, Στουτγάρδη 1978), σελ. XIII - XVIII και LXI - LXXXIII. Τη σπουδαιότητα των δύο αυτων χειρογράφων είχε τονίσει και ο Hirsch, *Byzantinische Studien*, σελ. 3, 9 κέξ.

6. De Boor, *Georgii Monachi Chronicon*, σελ. LX - LXVII.

7. "Ο.π. αλλά και του ίδιου, *Der Bericht des Georgios Monachos über die Paulikianer*, BZ 7 (1898), σελ. 40 - 49. Πάντως ήδη ο Hirsch, ό.π., σελ. 14 κάνει λόγο για δύο συντάξεις της χρονογραφίας.

τὸν de Boor¹, ὅσο καὶ ὁ Bury² ἐπιφυλάχθηκαν ὡς πρὸς τὴν ἀποδοχὴ τῆς θεωρίας αὐτῆς, ἡ ὁποία ἐρμηνεύει, ἴσως, τὶς ἀποκλίσεις μεταξὺ τῶν δύο συντάξεων τοῦ χρονικοῦ ἀλλὰ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθεῖ ἀσφαλῆς, καθὼς ὑπάρχει πάντοτε τὸ ἐνδεχόμενον τῶν μεταγενέστερων ἐπεμβάσεων στὸ κείμενον τοῦ Γεωργίου ἀπὸ τοὺς ἐκάστοτε ἀντιγραφεῖς.

Ἡ χειρόγραφη παράδοση τοῦ χρονικοῦ τοῦ Γεωργίου Μοναχοῦ μελετήθηκε πρόσφατα κατὰ τὴν ἐπανέκδοση τῶν Παυλικιανῶν κειμένων. "Ὅπως εἶναι γνωστὸ, ἓνα ἀπὸ τὰ κείμενα αὐτὰ ὑπὸ τὸν τίτλον «Περὶ Παυλικιάνων τε τῶν καὶ Μανιχαίων», ἔργον τοῦ Πέτρου Σικελιώτη, παραδίδεται διττὰ: α) ἀπὸ αὐτοτελῆ χειρόγραφη παράδοση καὶ β) ἀπὸ τὴν χρονογραφίαν τοῦ Γεωργίου Μοναχοῦ³. Νέα ὅμως ἐξέταση τῆς χειρόγραφης παράδοσης τοῦ Γεωργίου ἀπὸ τὸν Astruc ἔδειξε ὅτι ὁ P δὲν εἶναι τὸ παλαιότερον χειρόγραφον τοῦ ἔργου — ὅπως διατεινόταν ὁ de Boor — ἐφόσον χρονολογεῖται μὲ ἀσφάλεια πλέον στὸν ΙΑ' αἰῶνα καὶ ἴσως ὅχι τὴν πρώτην δεκαετίαν τοῦ αἰῶνα αὐτοῦ⁴. Ἐτσι ἡ θεωρία τοῦ γερμανοῦ ἐκδότη πού εἶχε ἄξονα τὸν P γιὰ νὰ αἰτιολογήσῃ τὶς παρεκκλίσεις μεταξὺ τῶν δύο συντάξεων τοῦ Γεωργίου, δέχτηκε ἰσχυρὸν πλήγμα. Ὁ Astruc ἀπέδωσε τὴν ἰδιάζουσα διάταξιν ὕλης τοῦ P καὶ τὶς διαφορὰς ποὺ παρουσιάζει ἀπὸ τὰ ἄλλα χειρόγραφα τοῦ χρονογράφου σὲ κάποιον μεταγενέστερον «μεταφραστήν», ὁ ὁποῖος ἐπεξεργάστηκε ὁλόκληρον τὸ κείμενον τοῦ Γεωργίου⁵. Ἐνῶ ὅμως ὁ P εἶχε θεωρηθεῖ ὡς τὸ μοναδικὸν χειρόγραφον τῆς «θεολογικῆς» σύνταξης τοῦ χρονικοῦ, ἓνας ἄλλος κώδικας πού ἀνήκει στὴν ἴδιαν ὁμάδα μὲ τὸν P ἐπισημάνθηκε πρόσφατα· εἶναι ὁ Vindobonensis jur. gr. 6, ὁ ὁποῖος παραδίδει μόνον τὸ κείμενον τοῦ Πέτρου Σικελιώτη⁶. Ἡ ὑπαρξὴ ἐπομένως τοῦ βιενναίου χρονογράφου δὲν καταρρίπτει, ὅπως διατεινέται ὁ Astruc, τὸ σύνολον τῆς θεωρίας τοῦ de Boor, ἐφόσον μπορεῖ μὲ σχετικὴ ἀσφάλεια νὰ ὑποστηριχθεῖ ὅτι ὑπάρχει ἰδιαιτέρη χειρόγραφη παράδοση γιὰ τὴν πρώτην σύνταξιν τῆς χρονογραφίας, καθὼς ὁ P δὲν εἶναι, πλέον, μεμονωμένη περίπτωσις. Πάντως, μόνον ἡ μελέτη τοῦ συνόλου τῶν χρονογράφων πού παραδίδουν τὸ χρονικὸν τοῦ Γεωργίου θὰ μποροῦσε, βέβαια, νὰ ὀδηγήσῃ σὲ ὀριστι-

1. BZ 15 (1906), σελ. 307 - 330.

2. Bury, *Eastern Roman Empire*, σελ. 454.

3. Βλ. *Les sources grecques*. . . (δ.π. σελ. 224 σημ. 3), σελ. 69 - 78.

4. Astruc, *Les sources grecques*, σελ. 75 - 76 καὶ 93 - 97· πρβλ. καὶ Lemerle, *L'histoire des Pauliciens*. . . (δ.π. σελ. 224 σημ. 3), σελ. 27 - 28. Ἡδη ὁ R. Devreesse, *Le fonds Coislín*, Παρίσι 1945, σελ. 292 εἶχε τοποθετήσῃ τὸν P στὸν ΙΑ' αἰῶνα.

5. Astruc, σελ. 97.

6. H. Hunger - O. Kresten, *Katalog der griechischen Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek*, τ. II, Βιέννη 1969, σελ. 12. Βλ. τὴν σχετικὴν προσθήκην τοῦ Astruc στὴν σελ. 135 τοῦ ἄρθρου τοῦ Lemerle πού μνημονεύσαμε ἤδη (δ.π. σημ. 4).

κές λύσεις. "Αλλωστε, μετά την έκδοση τῆς χρονογραφίας ἀπὸ τὸν de Boor ἤρθαν στὸ φῶς πολλοὶ — ἄγνωστοι ὡς τότε — κώδικες τοῦ ἔργου, ὅπως τὸ χφ. ἀρ. 28 τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου¹, ὁ Ἀθηναϊκὸς (ΕΒΕ) ἀρ. 2659², ὁ ἐπίσης Ἀθηναϊκὸς (Μουσεῖο Μπενάκη) T.A. 131³, ὁ Leidensis Voss. gr. F 66⁴ ἢ ὁ Marcianus gr. 501 (=555)⁵. Ἐπιπλέον, ὅπως ἐπισήμανε παλαιότερα ὁ Συκουτρῆς⁶ καὶ ἐπανέλαβαν πρόσφατα ὁ Lemerle⁷ καὶ ὁ Odorico⁸, τελικὰ μόνον ἡ δευτέρη σύνταξη τοῦ Γεωργίου ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸν de Boor· ὁ γερμανὸς ἐκδότης ἕως ἐτοίμαζε γιὰ τὴν πρώτη σύνταξη τοῦ Γεωργίου τὸν τρίτο τόμο τῆς ἐκδόσεώς του, ὁ ὁποῖος δὲν κυκλοφόρησε⁹. "Ὅσο ἀπουσιάζει ἡ κριτικὴ ἐκδοση καὶ τῶν δύο μορφῶν τῆς χρονογραφίας, ὅποια-δήποτε ὑπόθεση σχετικὴ μὲ τὴ μορφή καὶ τὸ περιεχόμενον τῶν συντάξεων τοῦ ἔργου δὲν παύει νὰ ἔχει προσωρινὸ χαρακτήρα.

Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὴ χειρόγραφη παράδοση τοῦ Γεωργίου, καθοριστικὴ σημασία γιὰ τὴν ἀκριβῆ χρονολόγηση τοῦ ἔργου του ἔχουν τὰ κείμενα ποὺ παραδίδονται ἔμμεσα στὸ χρονικὸ εἶτε σὲ πλήρη μορφή εἶτε ἀποσπασματικά. Πρόκειται γιὰ τὸ «Περὶ Παυλικιάνων τῶν καὶ Μανιχαίων» κείμενον τοῦ Πέτρου Σικελιώτη καὶ γιὰ τὸν Βίο τῆς αὐτοκράτειρας Θεοδώρας (BHG 1731).

"Ὅλα σχεδὸν τὰ χειρόγραφα τοῦ Γεωργίου περιλαμβάνουν τὸ ἔργο τοῦ Πέτρου Σικελιώτη, τὸ ὁποῖο μᾶς εἶναι γνωστὸ καὶ μεμονωμένα ἀπὸ ἀξιόλογο

1. I. K. Συκουτρῆ, *Κυπριακὸς κώδιξ τῶν χρονικῶν Μιχαὴλ τοῦ Γλυκᾶ καὶ Γεωργίου Μοναχοῦ*, Κυπριακὰ Χρονικά 3 (1925), σελ. 83 - 117 καὶ εἰδικὰ σελ. 107 - 117.

2. Τὸν κώδικα εἶχε ἐπισημάνει ὁ Moravcsik (*Byzantinoturcica*, I, σελ. 278), ὁ ὁποῖος ὅμως ἀγνοοῦσε τὸν ἀριθμὸν κατάταξης τοῦ χειρογράφου στὴν ΕΒΕ· βλ. τώρα *Les sources grecques*, σελ. 76 - 77. Συμπληρωματικὰ ἀναφέρουμε ὅτι ὁ κώδικας γράφτηκε τὸ ἔτος 1314, ὅπως προκύπτει ἀπὸ κρυπτογραφικὸ βιβλιογραφικὸ σημεῖωμα στὸ φ. 10 τοῦ χειρογράφου, τὸ ὁποῖο μεταγραμμμένο ἔχει ὡς ἐξῆς: Ἐγράφη τὸ παρὸν χρονογράφων τὸ μνηὴ Νησάν ἐν ἔτι ρωκβ' καὶ ἐνδηκτηῶν[ος] / τῆς δωδεκάτης. Ταῦτα γεγραμμένα χυρ ΓρηΓρηγορίου ταπεινοῦ ἐπισκόπου Σ[κο]λίων. Τὰ στοιχεῖα προέρχονται ἀπὸ τὸν χειρόγραφο κατάλογο τοῦ Αἰνίου Πολίτη, ποὺ βρίσκεται στὸ τμήμα χειρογράφων τῆς ΕΒΕ. "Ὅς σημειωθεῖ, τέλος, ὅτι ὁ Wirth στὴν ἀνατύπωση τῆς ἐκδόσεως de Boor τοῦ Γεωργίου Μοναχοῦ ποὺ ἐπιμελήθηκε, ἐπαναλαμβάνει τὰ λεγόμενα τοῦ Moravcsik χωρὶς περαιτέρω ἔρευνα (*Georgii Monachi Chronicon*, I, σελ. LXXXV).

3. *Μουσεῖο Μπενάκη, Συλλογὴ χειρογράφων, Δέκα αἰῶνες ἑλληνικῆς γραφῆς (9ος - 19ος αἰ.)*, εἰσαγωγή - κείμενον Α. Τσελίκα, Ἀθήνα 1977, ἀρ. 34.

4. J. Irigoien, *Les manuscrits d'historiens grecs et byzantins à 32 lignes* στὸν τόμο *Studia Codicologica*, Βερολίνο 1977, σελ. 244.

5. P. Odorico, *Excerpta di Giorgio Monaco nel cod. Marc. gr. 501 (=555)*, XVI. internationaler Byzantinistenkongress, Akten II/4 (=JÖB 32/4, 1982), σελ. 39 - 48.

6. Συκουτρῆς, *Κυπριακὸς κώδιξ* (ἔ.π. σημ. 1), σελ. 107.

7. Lemerle, *L'histoire des Pauliciens*, σελ. 28 καὶ σημ. 23.

8. Odorico, ἔ.π., σελ. 39, 45, 47 καὶ σημ. 3.

9. Τὸν εἶχε ὅμως ἀναγγεῖλει: *Georgii Monachi Chronicon*, I, σελ. LXX.

ἀριθμὸ χειρογράφων¹. Ὁ ἴδιος ἔγραψε ἓνα ἀκόμη ἔργο σχετικὸ μὲ τὴν παυλικιανὴ ἔριδα μὲ τὸν τίτλο «Ἱστορία χρειώδης ἔλεγχός τε καὶ ἀνατροπὴ τῆς κενῆς καὶ ματαίας αἰρέσεως τῶν Μανιχαίων, τῶν καὶ Παυλικιάνων λεγομένων, προσωποποιηθεῖσα ὡς πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Βουλγαρίας»². Ἡ χρονολόγησις καὶ τῶν δύο ἔργων τοῦ Σικελιώτη ἔχει προκαλέσει ἀρκετὰ ζητήματα σὲ συνδυασμὸ, συνήθως, μὲ τὸ χρονικὸ τοῦ Γεωργίου Μοναχοῦ. Σημαντικὴ μερίδα ἐρευνητῶν θεώρησε ὅτι τὸ «Περὶ Παυλικιάνων τε τῶν καὶ Μανιχαίων» ἔργο τοῦ Πέτρου προηγεῖται χρονικὰ τῆς «Ἱστορίας χρειώδους. . .» τοῦ ἴδιου συγγραφέα³, ἐνῶ δὲν ἔλειψαν καὶ οἱ ἀκριβῶς ἀντίθετες ἀπόψεις⁴, οἱ ὁποῖες τελικὰ ἔγιναν ἀποδεικτὲς τὰ τελευταῖα χρόνια. Ἡ «Ἱστορία» ἔχει γραφεῖ μετὰ τὸ 870 ἐνῶ τὸ «Περὶ Παυλικιάνων» μεταξὺ 871 - 872⁵. Ἐπομένως, ἐφόσον τὸ μεταγενέστερο χρονικὰ κείμενο τοῦ Πέτρου παραδίδεται ἀπὸ τὴ χρονογραφία τοῦ Γεωργίου, τότε ἡ συγγραφή τῆς χρονογραφίας του ἢ, τουλάχιστον, τὸ ἀρχέτυπο τῶν χειρογράφων ποὺ τὴν παραδίδουν, πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ ὅπωςδὴποτε μετὰ τὸ 867.

Ἡ ὑστεροχρονολόγησις τῆς χρονογραφίας τοῦ Γεωργίου Μοναχοῦ ἰσχυροποιεῖται, ἂν συνδυαστεῖ μὲ παράλληλη ἐξέτασις τοῦ Βίου τῆς αὐτοκράτειρας Θεοδώρας⁶. Ἐχουν ἤδη ἐπισημανθεῖ κοινὰ χωρία ἀνάμεσα στὸν Βίον καὶ στὸ χρονικὸ τοῦ Γεωργίου, τὰ ὁποῖα παρατίθενται ἀμέσως στὸ σχετικὸ πῖνακα ἀντιστοιχιῶν:

1. Ὁ Astruc μελέτησε τὴ χειρόγραφη παράδοσις καὶ ἐπανεξέδωσε πρόσφατα τὸ ἔργο αὐτό: *Les sources grecques*, 69 - 97. Πρβλ. καὶ Lemerle, *L'histoire des Pauliciens*, σελ. 26 - 31.

2. Βλ. *Les sources grecques*, σελ. 3 - 67 καὶ Lemerle, ὁ.π., σελ. 17 - 26.

3. Πρόκειται γιὰ ἄποψη τοῦ J. Friedrich (*Der ursprüngliche bei Georgios Monachos nur theilweise erhaltene Bericht über die Paulikianer*, Sitzungsber. der philos.-philol. und der histor. Classe der kon. bayer. Akademie der Wissenschaften zu München, Jahrgang 1896, Μόναχο 1897, σελ. 67 - 111), τὴν ὁποία ἀντέκρουσε — χωρὶς ἀπόλυτη πειστικότητα — ὁ de Boor, *Der Bericht* (ὁ.π. σελ. 224, σημ. 7), σελ. 40 - 49. Μὲ τὸν Friedrich συμφώνησε ὁ M. Loos, *Deux contributions à l'histoire des Pauliciens, I. A propos des sources grecques refletant des Pauliciens*, Bsl 17 (1956), σελ. 19 - 57.

4. H. Grégoire, *Les sources de l'Histoire des Pauliciens. Pierre de Sicile est authentique et «Photius» un faux*, Académie Royale de Belgique, Bull. de la Classe des Lettres 22 (1936), σελ. 95 - 114 καὶ τοῦ ἴδιου, *Sur l'Histoire des Pauliciens. . .* ὁ.π., σελ. 224 - 226. Πρβλ. καὶ F. Scheidweiler, *Paulikianerprobleme*, BZ 43 (1950), σελ. 10 - 39 καὶ 366 - 384.

5. Βλ. Lemerle, ὁ.π. σελ. 17 κέξ. καὶ εἰδικὰ σελ. 28 - 29, ὅπου καὶ οἱ σχετικὲς ἀναφορὲς στὰ δύο ἔργα τοῦ Πέτρου. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι ὁ Loos (*Deux contributions fondamentales sur le Paulicianisme d'Asie Mineure*, Bsl 35, 1974, σελ. 189 - 209) ἀμφισβητεῖ τὶς ἀπόψεις τοῦ Lemerle ἀλλὰ τὰ ἐπιχειρήματά του εἶναι τουλάχιστον ὑπερβολικά.

6. Βλ. παραπάνω σελ. 224 καὶ σημ. 4.

Βίος Θεοδώρας	Γεώργιος Μοναχός
5.1-19 Ὁ οὖν βασιλεὺς ~ ὄργανον γέγονεν	II,798,9 - 799,4 τοῦ Κοπρωνόμου ~ ὄργανον γέγονεν
7.1-18 Τῷ οὖν πέμπτῳ χρόνῳ ~ ὑπερακοντίσαι	II,797,21 - 798,9 ἐφ' οὗ καὶ πρὸς τὴν πατρίδα ~ τοῦ Κοπρωνόμου καὶ τῶν θηριωνύμων
8.1-3 Οὕτως οὖν ~ βίον	II,797,18-21 Μετὰ δὲ ~ δυσεντερικῶς
9.4-17 Ἐν τῇ οὖν αὐτοκρατορίᾳ ~ πανωλεθρίαν	II,801,7-14 ἐν τῇ οὖν αὐτοκρατορίᾳ ~ μόνον ἐξ αὐτῶν
10.1-19 Ὁ οὖν βασιλεὺς Μιχαὴλ ~ πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ	II,801,14 - 802,13 Ὅς γε ~ πεφενα- κισμένης αἰρέσεως
10.30-67 Τότε τοίνυν ~ προσέταξεν	II,802,13 - 803,26 Καὶ οὕτως ὁ μὲν ~ ἀλάστορος

Ὅπως εἶναι γνωστό, ὁ Regel, πού ἐξέδωσε πρῶτος τὸν Βίον τῆς Θεοδώρας, ὑποστήριξε τὴ χρονικὴ προτεραιότητα τοῦ Βίου ἔναντι τοῦ Γεωργίου Μοναχοῦ καὶ τοποθέτησε τὴ συγγραφὴ τῆς χρονογραφίας τοῦ τελευταίου κατὰ τὴ διάρκειαν τῆς βασιλείας τοῦ Λέοντος ΣΤ' τοῦ Σοφοῦ¹. Ἡ ἀποψη αὐτῆ διέφυγε τὴν προσοχὴ τῶν ἐρευνητῶν ἐνῶ δὲν ἔγινε, ὅσο ξέρω, συσχετισμὸς τοῦ κειμένου τοῦ Βίου μετὰ τὴν ἀφήγησιν τοῦ Γεωργίου, καθὼς ἡ χρονολόγησις τοῦ χρονικοῦ ἀπὸ τὸν Hirsch εἶχε ἀπόλυτα κατισχύσει².

Μιὰ νέα διάστασις στὸ πρόβλημα τῶν σχέσεων τοῦ Βίου τῆς Θεοδώρας μετὰ τὸν Γεώργιο Μοναχὸ ἔδωσε ἡ ἀποψη τοῦ Kazhdan, σύμφωνα μετὰ τὴν ὁποία κάποιος ἄγνωστος ἀντιγραφὴς τῆς χρονογραφίας γνώριζε τὸ κείμενον τοῦ Βίου καὶ τὸ παρένειρε στὴν ἀφήγησιν τοῦ χρονικοῦ³. Ἡ νέα αὐτῆ εἰκασία, πού συνδυάζει ἐν μέρει τὰ λεγόμενα τοῦ Bury⁴, δὲν μπορεῖ νὰ ἰσχύσει, ἂν συναρτηθεῖ μετὰ τὸ «Περὶ Παυλικιάνων» ἔργον τοῦ Πέτρου Σικελιώτη, τὸ ὁποῖον δὲν συμπεριέλαβε στὴν ἔρευνά του ὁ Kazhdan.

Στὸν πρόλογον τῆς νέας ἔκδοσις τοῦ Βίου τῆς Θεοδώρας κατέληξα στὴν ἀποδοχὴ τῆς ἀποψης τοῦ Regel γιὰ τὴ χρονικὴ προτεραιότητα τοῦ Βίου ἔναντι τοῦ Γεωργίου Μοναχοῦ. Πράγματι ὁ Βίος ὑπερέχει τοῦ Γεωργίου ὡς πρὸς τὴν

1. W. R e g e l, *Analecta Byzantino-Russica*, Πετροῦπολη 1891, σελ. XIII.

2. Μετὰ τὴν ἐξάφραση τοῦ Bury μόνον ὁ Melioranskij (*Iz semejnoi istorii amorijskoj dinastii*, Viz. Vrem. 8, 1901, σελ. 11 - 26) ἀξιοποίησε ἐρευνητικὰ τὰ πορίσματα τοῦ Regel· πρβλ. καὶ Μ α ρ κ ὀ π ο ῦ λ ο ῦ, *Βίος Θεοδώρας*, σελ. 249 σημ. 4, 252 - 253.

3. K a z h d a n, *Khronika Simeona Logofeta* (δ.π. σελ. 223 σημ. 5), σελ. 126 - 127. Τὰ λεγόμενα τοῦ Kazhdan ἀποδέχτηκε, μετὰ ὀρισμένους ἐπιφυλάξεις, ἡ P a t r i c i a K a r l i n - H a y t e r, *Études sur les deux histoires du règne de Michel III*, Byzantion 41 (1971), σελ. 455 καὶ σημ. 1.

4. Βλ. παραπάνω σελ. 223.

παροχή και την πληρότητα τῶν πληροφοριῶν πού περιλαμβάνει. Κατὰ τὴ γνώμη μου τὸ χρονικὸ παραδίδει ἐπιτομὴ τοῦ Βίου σὲ ἀπλούστερο ὕφος, ὅπως ἐμφαίνεται ἀπὸ σχετικὰ παραδείγματα¹. Ἄν δὲν πρόκειται γιὰ ἐμβόλιμα χωρία στὴν ἀφήγηση τῆς χρονογραφίας, ὅπως εἰκάζει ὁ Kazhdan, πρόκειται ἀσφαλῶς γιὰ πηγολογικὴ ἀξιοποίηση τοῦ ἀγιολογικοῦ κειμένου ἀπὸ τὸν χρονογράφο.

Ἄπὸ τὰ ὅσα ἐκθέσαμε ἕως τώρα συνάγεται ὅτι ὁ Γεώργιος Μοναχὸς παραδίδει καὶ στίς δύο συντάξεις τοῦ ἔργου του τὸ πόνημα τοῦ Πέτρου Σικελιώτη γιὰ τοὺς Παυλικιανούς, τὸ ὁποῖο χρονολογεῖται τὸ 871 - 872. Τὸ ἴδιο χρονικὸ ἀντλεῖ ἀπὸ τὸν Βίο τῆς αὐτοκράτειρας Θεοδώρας γιὰ νὰ τεκμηριώσῃ τὴν ἱστορικὴ του ἀφήγηση. Ὅμως ὁ Βίος ἔχει γραφτεῖ ὀψωσδήποτε μετὰ τὸ 867, ἐφόσον κάνει ρητὴ μνεία τῆς δολοφονίας τοῦ Μιχαήλ Γ': *Μιχαὴλ δὲ μόνος ἐκράτησε χρόνους ἰδ' καὶ ἐσφάγη παρὰ Βασιλείου πατρικίου καὶ παρακοιμωμένου αὐτοῦ ἐν τῷ παλατίῳ τοῦ ἀγίου Μάμαντος, χρόνων ὧν εἴκοσι ἐννέα*². Καὶ τὰ δύο κείμενα, ἐπομένως, πού παραδίδονται ἔμμεσα ἀπὸ τὸν Γεώργιο, ἔχουν γραφτεῖ ὀψωσδήποτε μετὰ τὸ 867, δηλ. τὴν κοινὰ ἀποδεκτὴ χρονολογία σύνθεσης τῆς χρονογραφίας.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἐπιβάλλεται νὰ ἀνοίξουμε μία παρένθεση: μολονότι ὀλόκληρη ἢ χειρόγραφη παράδοση τοῦ Γεωργίου Μοναχοῦ παραδίδει, ὅπως εἶδαμε, τὸ ἔργο τοῦ Πέτρου Σικελιώτη, ἀγνοοῦμε ἂν ἰσχύει τὸ ἴδιο καὶ μὲ τὸν Βίο τῆς Θεοδώρας. Συγκεκριμένα, ἐνῶ ὅλα τὰ χειρόγραφα τῆς δεύτερης σύνταξης τῆς χρονογραφίας περιλαμβάνουν τὰ χωρία τοῦ Βίου, ἢ ἀφήγηση τοῦ Ρ διακόπτεται ἀπότομα στὸ τέλος τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου Ε': ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ ἀρχίζει στὸν Ρ, κατὰ παρέκκλιση ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα χειρόγραφα τοῦ Γεωργίου, τὸ κείμενο τοῦ Σικελιώτη³. Ἀπέχουμε, ἐπομένως, ἀπὸ τὰ γεγονότα πού ἐξετάζουμε ἐδῶ, ἐφόσον ἔχει ἐκπέσει τὸ 4,85 % τοῦ συνόλου τοῦ χρονικοῦ, ἂν ὑπολογίσουμε τίς σελίδες τῆς ἐκδοσης de Boor πού καλύπτουν τὸ διάστημα ἀπὸ τὸν Λέοντα Δ' ἕως τὸν Μιχαήλ καὶ τὴν Θεοδώρα. Ὅσο κι ἂν εἶναι γνωστὸ ὅτι ὁ Ρ εἶχε τουλάχιστον 44 τετράδια⁴ — ὑπῆρχε δηλαδὴ συνέχεια στὴν ἀφήγηση — καμιὰ εἰκασία δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ γιὰ τὸ κείμενο πού περιεῖχαν τὰ ἐλλείποντα φύλλα⁵. Ἄν ὅμως δεχτοῦμε, ἀκολουθώντας τὸν de Boor, ὅτι ἡ πρώτη σύνταξη τοῦ Γεωργίου εἶχε θεολογικὴ κατεύθυνση, τότε ἴσως καὶ ἡ σύνταξη αὐτὴ νὰ περιεῖχε καὶ τὰ χωρία ἀπὸ τὸν Βίο τῆς Θεοδώρας,

1. Μαρκόπουλου, *Βίος Θεοδώρας*, σελ. 251 - 255.

2. Ὁ.π. σελ. 268, 11. 14 - 16.

3. Γεώργιος Μοναχὸς II, 765, 4 (de Boor)· πρβλ. *Les sources grecques*, σελ. 76.

4. Devreesse, *Le fonds Coislun*, σελ. 293.

5. Ἄν οἱ ὑπολογισμοὶ τοῦ Devreesse γιὰ τὸν ἀριθμὸ τῶν τετραδίων πού εἶχε ἀρχικὰ ὁ Ρ εἶναι σωστοί, τότε ἀπὸ τὸ χειρόγραφο ἔχει ἐκπέσει μόνο 1 1/2 τετράδιο.

όποτε και οι δύο συντάξεις του Γεωργίου θα πρέπει να χρονολογηθούν μετά το 871¹.

Αν από την εξέταση που προηγήθηκε συνάγεται ότι η ισχύουσα χρονολόγηση του χρόνου συγγραφής του Γεωργίου Μοναχού δεν διαθέτει πλέον αρκετά έρεισματα, παραμένει, ωστόσο, η μαρτυρία του ίδιου του χρονογράφου, η οποία έδωσε λαβή στον Hirsch να προτείνει τη χρονολόγηση που προαναφέραμε (866/867). Παραθέτω το χωρίο του Γεωργίου όπως το έδωσε ο γερμανός μελετητής: . . . Μετά δὲ Θεόφιλον ἐβασίλευσε Μιχαὴλ υἱὸς αὐτοῦ· σὺν τῇ αὐτοῦ μητρὶ Θεοδώρᾳ κατέσχευ ἔτη ιδ', καὶ μόνος ἠκυρατόρησεν (sic) ἔτη ι' καὶ μῆνας γ' ². Με βάση το χωρίο αυτό ο Hirsch χρονολόγησε τη σύνθεση του Γεωργίου μεταξύ 866 και 867 και προχώρησε ακόμη περισσότερο υποστηρίζοντας ότι η συμβασιλεία Μιχαήλ Γ' και Βασιλείου Α' δεν μνημονεύεται από το χρονικό³. Όμως στην έκδοσή του ο de Boor διόρθωσε το απόσπασμα αυτό: ἀντὶ ἔτη ι' καὶ μῆνας δ' ἐκδίδει ἔτη ια' μῆνας γ' σύμφωνα με τη ρητή μαρτυρία μεγάλου τμήματος τῆς χειρόγραφης παράδοσης του έργου⁴. Η χρονολόγηση επομένως του Hirsch αίρεται από το ίδιο το κείμενο τῆς χρονογραφίας. Πάντως οι υπολογισμοί του Γεωργίου για τη διάρκεια τῆς βασιλείας του Μιχαήλ Γ' δεν είναι έντελῶς ἀκριβεῖς και μετά τη διόρθωση του de Boor η συμβασιλεία του Μιχαήλ με τῆ Θεοδώρα κράτησε 14 ἔτη και 2 μῆνες (ὁ Γεώργιος παραδίδει 14), ἐνῶ ὁ Μιχαὴλ αὐτοκρατόρησε 11 ἔτη και 6 μῆνες και ὄχι 11 και 3 ἀντίστοιχα, ὅπως παραδίδεται ἀπὸ τὸ χρονικό⁵. Όμως ἀνάλογα σφάλματα εἶναι ιδιαίτερα συνήθη στις ιστορικές πηγές, ἐνῶ ὁ Γεώργιος δὲν φημίζεται για ἀσφαλεῖς χρονολογήσεις.

1. Χρήσιμα ἐδῶ ὅσα ἀναφέρει ὁ L e m e r l e, *Premier humanisme*, σελ. 89 - 91 και σημ. 56 - 57.

2. H i r s c h, *Byzantinische Studien*, σελ. 6 και σημ. 2. Ὁ Hirsch χρησιμοποίησε τὴν ἔκδοση του Γεωργίου ἀπὸ τὸν Muralt ὅπου (σελ. 717) παρατίθεται τὸ χωρίο αὐτό, πὸν προέρχεται, ἄλλωστε, ἀπὸ τὸν πολὺ καλὸ Coislinianum gr. 310 (A) του χρονογράφου.

3. Ὁ.π.

4. Γεώργιος Μοναχὸς II, 801, 5 - 7 (de Boor). Τῆ διόρθωση εἶχε προσέξει μόνον ὁ B u r y, *Eastern Roman Empire*, σελ. 453 και σημ. 1. Δὲν εἶναι χωρὶς ἐνδιαφέρον ἡ παρατήρηση του ίδιου ἐρευνητῆ ὅτι ἡ φράση του Γεωργίου «. . . μετὰ δὲ Θεόφιλον ἐβασίλευσε Μιχαὴλ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη κε'» (II, 801, 5) ὑποδηλώνει ὅτι ἔχει ἤδη λήξει ἡ βασιλεία του Μιχαήλ Γ'. Θὰ πρόσθετα ὅτι και στὸν πρόλογό του ὁ Γεώργιος ἀφήνει νὰ ἐννοηθεῖ κάτι ἀνάλογο· παραθέτω τὸ σχετικὸ ἀπόσπασμα: «. . . τῆς δὲ χρονικῆς πραγματείας τὴν ὑπόθεσιν ὡς ἐν τάξει τμημάτων διὰ τὸ εὐσύνοπτον και εὐμνημόνευτον πεποιήκαμεν ἀπὸ μὲν γὰρ του Ἄδᾶμ ἀρξάμενοι. . . μέχρι Διοκλητιανοῦ και Μαξιμιανοῦ. . . εὐθύς τε Κωνσταντῖνον τὸν εὐσεβέστατον. . . και τοὺς καθ' ἐξῆς ἕως Μιχαὴλ υἱοῦ Θεοφίλου, ὅστις μερᾶκιον βασιλεύσας τὴν ὀρθόδοξον αὐτὸν πάλιν διὰ συνόδου θείας ἀνεκήρυξε και κατώρθωσε πίστιν» (I, 4, 1 - 23). Βλ. και παραπάνω σελ. 225 - 226.

5. B u r y, ὁ.π. και L e m e r l e, *Thomas le Slave*, σελ. 259 και σημ. 13.

Τὰ τεκμήρια εἶναι, πιστεύω, ἀρκετὰ γιὰ νὰ τοποθετήσουμε τὴ συγγραφή τῆς χρονογραφίας τοῦ Γεωργίου Μοναχοῦ μετὰ τὸ 871, μολονότι ἡ παντελῆς ἀπουσία βιογραφικῶν στοιχείων γιὰ τὸν ἴδιο τὸν χρονογράφο δὲν διευκολύνει ἕναν πιὸ συγκεκριμένο χρονικὸ προσδιορισμό.

Α. ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΣ

